चीणेन्द्रियेऽन्नवृद्धौ च जराजर्जरिते हितम्।
स्त्रीणामश्वतरीणाञ्च गर्भस्थितिकरं परम्॥
एतदङ्गवरं तैलं विष्णुना परिकीर्त्तितम्॥"
तण्डुलः गोरक्षतण्डुलः। दृढ्यो दृढ़तीकण्टकार्य्यौ। पूतिको नाटाकरञ्जः। सहचरो झिण्टी। अत्र क्वाथान्तराभावात् क्षीरस्य चतुर्गुणं जलं कश्चिद्ददाति।
"स्वरसक्षीरमाङ्गल्यैः पाको यत्रेरितः क्वचित्।
जलं चतुर्गुणं तत्र वीर्य्याधानार्थमारपेत्॥"
इति परिभाषावलात्॥
क्वचिदिति पाठात् क्वाथान्तररहिते केवलक्षीरादिसहिततैलादिपाके ज्ञातव्यं न तु सर्व्वत्र।
"एलाचन्दनकुङ्कुमागुरुसुराककोलमांसीघटी-
श्रीवासस्कन्दग्रन्थिपर्णशुभ्रतृचौशीध्वजोशीरकम्।
कस्तूरिनखपूतिशैलजलसुरेपेषीलवङ्गादिकं
गन्धद्रव्यमिदं प्रदेयमखिलं श्रीविष्णुतैलादिषु॥"
अथ दृढ्विष्णुतैलम्।
"जलधरमन्थगन्धाजीवकर्षभकौ घटी।
काकोली क्षीरकाकोली जीवन्ती मधुयष्टिका॥
मधूरिका देवदारु पद्मकाष्ठञ्च सैन्धवम्।
मांसी चेला त्वचं कुष्ठं रक्तचन्दनशैलजम्॥
मञ्जिष्ठा नलगाभिञ्च श्वेतचन्दनकुङ्कुमम्।
पर्णौ कुन्दुरु खोटिञ्च ग्रन्थिकञ्च नखी तथा॥
एतेषां पलिकैर्भागैस्तैलस्यापि तथाढ़कम्।
शतावरीरससमं दुग्धञ्चापि समं भवेत्॥
विष्णुतैलवरं श्रेष्ठं सर्व्ववातविकारनुत्।
ऊर्द्ध्ववाते ह्यधोवाते अङ्गविग्रह एव च॥
शिरोमध्यगता ये च मन्या स्तम्भे गलग्रहे।
यस्य शुष्यति चैकाङ्गं गतिर्यस्य च विह्वला॥
ये वातप्रभवा रोगा ये च पित्तसमुद्भवाः।
सर्व्वांस्तान्नाशयत्याशु सूर्य्यस्तम इवोदितः॥"
इति भैषज्यरत्नावली॥

विष्णुदेवतं, } त्रि, (विष्णुर्देवतं देवत्वं वा यस्य।)
विष्णुदेवत्यं, } विष्णुधिष्ठाददेवताकम्। यथा,—
"प्रतोपकरणं सर्व्वं कथितं सर्व्वदेवतम्।
यद्वन्तु सर्व्वदेवत्यं यदुक्तं द्विजोत्तमाः।
तज्ज्ञेयं विष्णुदेवत्यं सर्व्वं वा विष्णुदेवतम्॥"
इति शुद्धितत्त्वे विष्णुधर्म्मोत्तरवचनम्॥
क्ली, श्रवणानक्षत्रम्। इति ज्योतिषम्॥

विष्णुदेवत्या, स्त्री, (विष्णुर्देवत्यमस्याः।) एकादशीतिथिः। द्वादशीतिथिः। यथा,—
"एकादशी द्वादशी च प्रोक्ता श्रीचक्रपाणिनः।
एयोदशी त्वनङ्गस्य शिवस्योक्ता चतुर्द्दशी॥"
इति स्मृतिः॥
"एकादशीमुपोष्यैव द्वादशीं समुपोषयेत्।
न चात्र विधिलोपः स्याद्दुभयोर्द्देवता हरिः॥"
इति तिथ्यादितत्त्वम्॥

विष्णुधर्म्मः, पुं, (विष्णुप्रधानो धर्म्मोऽस्मिन्।) शास्त्रविशेषः। यथा। "ब्रह्मचारिकाण्डे भविष्यपुराणम्।
'अष्टादश पुराणानि रामस्य चरितं तथा।
विष्णुधर्म्मादिशास्त्राणि शिवधर्म्माश्च भारत॥
कार्ष्णाश्च पञ्चमो वेदो यन्महाभारतं स्मृतम्।
सौराश्च धर्म्मा राजेन्द्र मानवोक्ता महीपते।
जयेति नाम एतेषां प्रवदन्ति मनीषिणः॥'
जयत्यनेन संसारमिति जयस्तत्ग्रन्थः॥" इति तिथ्यादितत्त्वम्॥*॥ विद्याविशेषः। यथा,—
"अवाप जम्भा चेन्द्रत्वं विष्णुधर्म्माख्यविद्यया।
सर्व्वान् शत्रून् विनिर्जित्य ताञ्च वक्षे महेश्वर॥
पादयोर्जानुनोरूर्व्योरुदरे हृदयोरसि।
मुखे शिरस्यानुपूर्व्वादोङ्कारादिं विनिर्द्दिशेत्॥
ॐ नमो नारायणायेति विपर्य्ययमथापि वा।
करन्यासं ततः कुर्य्यात् द्वादशाक्षरविद्यया॥
प्रणवादियकारान्तमङ्गुल्यङ्गुष्ठपर्व्वसु।
न्यसेत् हृदय ॐकारं नकारं मम मूर्द्धनि॥
मोकारन्तु भ्रुवोर्म्मध्ये शिखायेचादिमूर्द्धतः।
ॐ विष्णवे नम इति इमं मन्त्रमुदाहरेत्॥
आत्मानं परमं ध्यायेच्छेषषट्शक्तिभिर्युतम्।
मम रक्षां ततः कुर्य्यान्मत्स्यमूर्त्तिर्जलेऽवतु॥
त्रिविक्रमस्तथाकाशे स्थले रक्षतु वामनः।
अटव्यां नरसिंहस्तु रामो रक्षतु पर्व्वते॥'
भूमौ रक्षतु वाराहो हंसो नारायणोऽवतु।
कर्म्मबन्धाच्च कार्य्यिण्यदत्तो योगात्तु रक्षतु॥
हयग्रीवो देवतायाः कुमारो मकरध्वजात्।
नारदोऽन्यार्चनात् पायात् कूर्म्मो वै नैर्ऋतेः सदा॥
धन्वन्तरिरपथ्याच्च नागः क्रोधवशात् किल।
यज्ञलोकाद्बलः कालाद्व्यासो ज्ञानाच्च रक्षतु॥
बुद्धः पाषण्डसंघातात् कल्किरन्यात् कलेः समम्।
पायान्मध्यं दिने विष्णुः प्रातर्नारायणोऽवतु॥
मधुहा चापराह्णे च सायं रक्षतु माधवः।
हृषीकेशः प्रदोषेऽव्यात् प्रत्यूषेऽव्याज्जनार्द्दनः॥
श्रीधरोऽव्यादर्द्धरात्रे पद्मनाभो निशान्तके।
चक्रकौमोदकीबाणाः घ्नन्तु शत्रूंश्च राक्षसान्॥
शङ्खशब्दश्च शत्रुभ्यः शार्ङ्गो वै गरुडस्तथा।
बुद्धीन्द्रियमनःप्राणान् पान्तु पार्षदभूषणाः॥
शेषैः सर्व्वैर्म्मुदापन्नः सदा सर्व्वत्र पान्तु माम्।
विदिक्षु दिक्षु च सदा नरसिंहश्च रक्षतु॥
एतद्वारयमाणश्च यं यं पश्यति चक्षुषा।
स वशी स्याद्विपाप्मा च रोगान्मुक्तो दिवं व्रजेत्॥"
इति गारुडे २०१ अध्यायः॥

विष्णुधर्म्मोत्तरं, क्ली, संहिताविशेषः। तत्र प्रश्नकर्त्ता जनमेजयसुतः। वक्तारः शौनकाद्या ऋषयः। तत्र १०० वृत्तान्तास्तद्ग्रन्थे द्रष्टव्याः॥

विष्णुपञ्जरं, क्ली. (विष्णुरेव पञ्जरमिव यस्मिन्। तद्वारयितुर्भयरक्षणकारित्वादस्य तथात्वम्।) विष्णुकवचविशेषः। यथा,—
"प्रवक्ष्याम्यधुना त्वेतद्वैष्णवं पञ्जरं शुभम्।
नमो नमस्ते गोविन्द चक्रं गृह्य सुदर्शनम्॥
प्राच्यां रक्षस्व मां विष्णो त्वामहं शरणं गतः।
गदां कौमोदकीं गृह्य पद्मनाभामितद्युते॥
याम्यां रक्षस्व मां विष्णो त्वामहं शरणं गतः।
हलमादाय सौनन्दं नमस्ते पुरुषोत्तम।
प्रतीच्यां रक्ष मां विष्णो भवन्तं शरणागतम्॥
पाञ्चजन्यं तथा शङ्खं शार्ङ्गञ्चाप्यथ पङ्कजम्।
प्रगृह्य रक्ष मां विष्णो आग्नेय्यां यज्ञशूकर॥
चर्म्म सूर्य्यशतं गृह्य खड्गं चन्द्रसमं तथा।
नैर्ऋत्यां माञ्च रक्षस्व दिव्यमूर्त्ते नृकेशरिन्॥
वैजयन्तीं प्रगृह्य त्वं श्रीवत्सकण्ठभूषण।
वायव्यां रक्ष मां देव अश्वशीर्ष नमोऽस्तु ते॥
वैनतेयं समारुह्य अन्तरीक्षे जनार्द्दन।
मां त्वं रक्षाजित सदा नमस्तेऽस्त्वपराजित॥
विशालाक्षं समारुह्य रक्ष मां त्वं रसातले।
अकूपार नमस्तुभ्यं महामीन नमोऽस्तु ते॥
करशीर्षाङ्घ्रिसर्व्वेषु तथाष्टभुजपञ्जरम्।
कृत्वा त्वं रक्ष मां देव नमस्ते पुरुषोत्तम॥
एतदुक्तं भगवता वैष्णवं पञ्जरं महत्।
पुरा रक्षार्थमीशेन कात्यायन्या द्विजोत्तम॥
यदा सा नाशयामास दानवं महिषासुरम्।
चामरं रक्तबीजञ्च तथान्यान् सुरकण्टकान्॥"
इति वामने १७ अध्यायः॥

विष्णुपदं, क्ली, (विष्णोः पदम्।) आकाशम्। इत्यमरः॥ (यथा, रघुवंशे। १६। २८।
"वसुन्धराविष्णुपदं द्वितीय-
मध्यारुरोहेव रजःस्फुलिङ्गैः॥")
क्षीरोदः। इति मेदिनी॥ पद्मम्। इति हेमचन्द्रः॥ (तीर्थविशेषः। यथा, महाभारते। ७। ८३। ६५।
"तत्र विष्णुपदे स्नात्वा अर्च्चयित्वा च वामनम्।
सर्व्वपापविशुद्धात्मा विष्णुलोकं स गच्छति॥"
कैलासपर्व्वतस्य स्थानविशेषः। यथा, महाभारते। ५। १११। २२।
"अत्र विष्णुपदं नाम क्रमता विष्णुना कृतम्॥"
पर्व्वतविशेषः। यथा, हरिवंशे। ३१। ४३।
"तेन चित्ररथेनाथ तदा विष्णुपदे गिरौ॥")
विष्णोः स्थानम्। यथा,
"अपुण्यपुण्योपरमे क्षीणाशेषाभिहेतवः।
यत्र गत्वा न शोचन्ति तद्विष्णोः परमं पदम्॥
धर्म्मध्वजाश्रितिलिङ्गा यत्र ते लोकसाक्षिणः।
तत्साक्षोत्पन्नयोगेन्द्रास्तद्विष्णोः परमं पदम्॥
यच्चैतदोतं प्रोतं च यद्भूतं सचराचरम्।
भाव्यञ्च विश्वं मैत्रेय तद्विष्णोः परमं पदम्॥
दिवीव चक्षुराततं विततं तन्महात्मनाम्।
विवेकज्ञानदृष्टञ्च तद्धि विष्णोः परं पदम्॥"
इति विष्णुपुराणे २ अंशे ८ अध्यायः॥
भूमध्यम्। यथा,—
"अरुन्धतीं ध्रुवञ्चैव विष्णोस्त्रीणि पदानि च।
आसन्नन्दत्युर्नो पश्येच्चतुर्थं माण्डमण्डलम्॥
अरुन्धती भवेज्जिह्वा ध्रुवो नासाग्रसूच्यते।
विष्णोः पदानि भूमध्ये नेत्रयोर्म्माण्डमण्डलम्॥"
इति काशीखण्डे ४२ अध्याये १३।१४ श्लोकौ॥

विष्णुपदी, स्त्री, (विष्णोः पदं स्थानं यस्याः। गौरादित्वात् ङीष्।) गङ्गा। इत्यमरः॥ (यथा, भागवते। ९। १६। ७।